

ЗАКАРПАТСЬКІ НАРАТИВИ ПРО ЗВ'ЯЗКИ З ПОТОЙБІЧНИМ (за експедиційними матеріалами)

Красиков Михайло Михайлович

кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри українознавства,
культурології та історії науки,

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків

E-mail: mmkrasikov@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5645-3215>

Робота присвячена такій втаємниченій галузі української традиційної культури як народна танатологія, тобто уявленням про смерть і потойбічне існування душі, а також пов'язаними із ними поховально-поминальними звичаями. Автор, вводячи в науковий обіг новий фактаж, аналізує власні польові записи, зроблені в 2017 р. у Рахівському районі Закарпатської області. Він співставляє їх час від часу з текстами, зафіксованими в Карпатському регіоні і в інших місцевостях України, починаючи з XIX століття по сьогодні. Виділяються різні типи наративів про зв'язок із Потойбічним. Це розповіді про «візити з Того світу»: 1) матері до дитини, батька до доньки, дружини до чоловіка, де йдеться про допомогу, поради живим; 2) чоловіка до жінки з сексуальними намірами (як з'ясовується, нечистого в образі рідної людини), що призводить до погіршення здоров'я удови і наближення смерті. Публікуються і аналізуються народні засоби позбутися «ходячого покійника». З'ясовуються різні за характером наслідки порушення відомої заборони тужити за небіжчиком. Досліджується питання, яких треба дотримуватися пересторог під час перебування мерця у хаті та під час похорону, які треба виконати обов'язкові поминальні дії, аби не ввижався мрець і його душа була задоволена. Зокрема рідкісним і архаїчним є записане автором пояснення, чому не можна говорити погано про мертвих. Розглядається і таке популярне у традиційній народній культурі Карпатського регіону явище як «непевне», яке частково інформанти пов'язують із «зложеними покійниками», переважно душами людей, які вмерли наглою смертю. Зупиняється автор також на уявленнях закарпатців щодо «метампсихозу» – зокрема віруваннях у перевтілення душі померлої людини у кішку, яка може прибудитися до рідної домівки. В результаті детального аналізу наративів автор доходить висновку, що танатологічна проблематика є розвиненою в народній культурі населення Рахівщини, актуальною і екзистенційно важливою для інформантів, цілком традиційною за своїм характером.

Ключові слова: Закарпаття, народна танатологія, українці, експедиційні записи.

Постановка проблеми. Танатологічна проблематика є однією з базових для культури усіх часів і народів не тільки тому, що кожна людина приречена на смерть, а й тому, що навчитися вмирати означає навчитися жити. І віднайти сенс життя можна лише тоді, коли стає зрозумілим сенс смерті.

Архаїчна культура і її «правонаступниця» – та, яку ми називаємо «традиційною народною», внаслідок міфологічного синкретизму розуміють смерть як просто інше життя, і зв'язок (постійний, безперервний!) живих з небіжчиками вважається в них абсолютно реальним і необхідним. Має рацію Василь Скуратівський, коли пише, що вірування в потойбічне життя «пронизують майже всю структуру традиційних обрядових дійств» [Скуратівський, 1996, с. 288]. Однак пронизують вони не тільки обрядовість, а й повсякденне життя. І саме цей аспект залишається недостатньо дослідженим, тоді як поховально-поминальна обрядовість майже в усіх регіонах України вивчалася доволі ретельно.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Про українську народну танатологію написано чимало і наукових, і науково-популярних праць, зібрано великий польовий матеріал у майже всіх місцевостях проживання етносу. Серед робіт останнього десятиріччя варто відзначити ґрунтовну монографію Валентини Сушко з влучною назвою «Життя незкінчене. Поховальна обрядовість українців

Слобожанщини XIX – XXI ст.» [Сушко, 2012] та 5-й том під назвою «Старість. Смерть. Культура вшанування небіжчиків» з п'ятитомника за науковою редакцією Марини Гримич «Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження» [Народна, 2015], де є і наша розвідка [Красиков, 2015]. Ці роботи відзначаються і розробленою історіографією питання, і постановкою теоретичних проблем, і багатством нового фактологічного матеріалу.

Закарпатський регіон у відношенні народної танатології також досліджений непогано. Визначний фольклорист і етнолог Петро Богатирьов присвятив поховальній традиції Закарпаття главу у своїй монографії «Магические действия, обряды и верования Закарпатья» [Богатирев, 2007], де не тільки аналізує поховальну обрядовість і пов'язані зі смертю людини повір'я, а й зупиняється на розповідях селян про прихід душ небіжчиків до родичів і просто односельців з доброю чи поганою метою. У фундаментальній монографії Романа Гузія «З народної танатології: карпатознавчі розсліди» та інших його розвідках аналізується матеріал і з Закарпаття, зокрема й записаний автором на Рахівщині [Гузій, 2007; Гузій, 2015 а; Гузій, 2015 б]. У працях Федора Потушняка [Потушняк, 1943; Потушняк, 1958], Михайла Тиводара [Тиводар, 2010], Юрія Чорі [Чорі, 2001], Василя Коцана [Коцан, 2008],

Галини Рейтій [Рейтій, 2019б], Олени Боряк [Боряк, 2016], Іванни Черленяк (Керечанин) [Черленяк (Керечанин), 2018 а; Черленяк (Керечанин), 2018 б], Михайла Зана [Зан, 2019] та інших дослідників більш раннього часу (Л. Дем'яна, Г. Ченгері, П. Світлика, А. Кажминої, А. Изворіна, Ю. Жатковича, Е. Недзельського, І. Симоненка, О. К. Мицюка) ми також знаходимо розробку проблематики, пов'язаної з поховально-поминальним комплексом обрядів і повір'їв закарпатців, у тому числі, хоча значно меншою мірою, й про різні типи душ, які непокоять живих (вампірів-упирів, стратчат, бусуркань та ін.). Особливо близька до нашої тематики докладна стаття І. Черленяк (Керечанин) «Апотропеїчні заходи для живих та магичні дії, пов'язані зі спорядженням мерця», написана на польовому матеріалі (зокрема й з Рахівщини), з прекрасною розробкою історіографії питання і гарною систематизацією апотропеїчних дій щодо зменшення жалю за покійним, некрофобії, повторного впливу смерті і відвернення візитів мерця [Черленяк (Керечанин), 2018а]. Долучилися до вивчення цієї теми в регіоні й учасники експедицій, здійснених викладачами та студентами історичного факультету Ужгородського національного університету, співробітниками Закарпатського музею народної архітектури та побуту та автором цих рядків у липні 2016 та 2017 рр. до кількох населених пунктів Рахівського району Закарпатської області [Гапак, 2017; Гоян, 2017; Драгуска, 2017; Костак І., 2017; Мацола, 2017; Староста, 2017; Улітіна, 2017; Федак, 2017; Малюк, 2018; Федоранич, 2018; Хованець, 2018; Ходанич, 2018]. У 2018 р. ужгородці частково вивчали цю тему, здійснивши експедицію на Виноградівщину [Данко, 2019; Керечанин З., 2019; Рейтій, 2019а; Сокач, 2019]. У їхніх інтерв'ю та статтях переважно йдеться про похорон, однак висвітлюється й проблематика, пов'язана з потойбічним життям.

Особливо ретельно досліджував демонологічну складову даної теми Василь Король, теж учасник цих експедицій [Король, 2019г], автор кандидатської дисертації «Народна демонологія гуцулів Закарпаття» (захист відбувся у листопаді 2019 р.) [Король, 2019в] та понад двох десятків публікацій [Король, 2018а; Король, 2018б; Король, 2018в; Король, 2019а; Король, 2019б].

Ми частково розглядали питання про уявлення гуцулів Рахівщини щодо смерті, коли аналізували повір'я і ритуали, пов'язані з поховальною обрядовістю і захистом рідних від негативного впливу небіжчика [Красиков, 2017а; Красиков, 2017б; Красиков, 2018а; Красиков, 2018б; Красиков, 2018в; Красиков, 2018г; Красиков, 2018д; Красиков, 2019а; Красиков, 2019б].

Однак, попри те, що танатологічні уявлення українців Закарпаття добре дослідженні в основних своїх аспектах, є ще низка делікатних моментів, про які розповідають не кожному збирачеві. Саме на них ми й хотіли б зосередитися у даній статті.

Мета нашої роботи – оприлюднити і проаналізувати частину матеріалів етнографічної експедиції 2017 р. до Рахівського району Закарпатської області, які стосуються явищ, котрі

завичай кваліфікуються як містичні. Ми спробуємо з'ясувати специфіку поглядів місцевого населення на проблему співіснування «живих і мертвих» і порівняти їх із загальноукраїнським контентом, а також регіональним – карпатським. Йтиметься переважно про «візити з Того світу». Цей матеріал завжди унікальний, адже людина часто розповідає не тільки те, що чула від когось, а й те, що пережила сама. Новизна нашої роботи полягає як у введенні в науковий обіг інформації з сучасних польових записів, так і у аналізі їх семантики і прагматики на широкому етнографічному тлі.

Виклад основного матеріалу. Як слушно зазначає М. Гримич, «за селянським світобаченням, смертю життєвий цикл людини не закінчувався» [Гримич, 2015, с. 266]. Буковинські гуцули, майструючи домовину, робили в ногах чотирикутний отвір – «трунове віконце», аби душа легко здійснювала свої мандри [Кожоляно, 2007, с. 163]. Традиційна народна культура базується на культурі предків, який у тих чи інших формах існував у всіх народів в архаїчні часи. Діалог з прашурами, постійний духовний контакт з тими, хто відійшов у вічність, вважають абсолютно природним і сучасні закарпатці: «Перед смертю неньо і мама прикликали своїх родичів: „Марічко! Михайло!“ Мабуть, бачили» [КОД] (подібні явища ми фіксували неодноразово в різних регіонах [див.: Красиков, 2015, с. 192]). «Одна жінка казала: «Я приходжу до гроба, питаю – і мама мені дає відповідь» [КГЮ]. Померлі, за розповідями наших інформантів, часто намагаються попередити близьких про безпеку, нещастя і навіть інколи допомогти у буденних справах: «Якось прийшли додому, а син (4 роки) запалив сіно – згорів коп'як (10 копиць). А перед тим снилося: прийшов неньо покійний з чорними по лікті руками і показує головою, махає на пожежу: дивіться! Не міг сказати, але показував.

Давали талони на цукор. Сниться неньо і каже: „Я тобі займу чергу, ти прийдеш і купиш цукор“. Я приходжу в магазин – стоїть черга. Продавець і каже: „Добре, що прийшли, бо цукор кінчає“. І мені вистачило. А був дефіцит: талони були, а цукру не було.

Батько підказував, де гриби в лісі – перед тим, як збиралися по гриби, казав (уві сні – автор): „Піди на десятій камінь...“ – називав, де бували раніше разом» [КГЮ]. Про допомогу по господарству завдяки подібним «підказкам з Того світу» пише і В. Галайчук, наводячи розповіді сучасних волинян [Галайчук, 2017, с. 1363].

Однак, що характерно, мертві, з'являючись живим, не можуть розповісти їм про Потойбіччя. Ось характерний наратив: «Помер тато – і сниться, що він прийшов в кухню:

– Ходи сюди!

І обійняв.

– Неньку, ви умерли! А як там є?

– Е, бідолашко моя... – погладив по голові. І „е, е...“ – не міг говорити. Значить – не пустило говорити...» [КГЮ].

У християнській культурі існує традиція поминання небіжчиків, обов'язково це робиться на

певні свята, бо «мертвих додому пускають три рази на рік: на Різдво, Великдень і в Пам'ятну суботу» [КГЮ]. «На Різдво нічого з столу не забирали – тайна вечеря має залишитися до ранку: після нас, живих, приходять їсти мертві душі» [ВВ].

Ще В. Гнатюк писав про те, що небіжчик «може перекинутися у живу істоту, приміром, kota» [Гнатюк, 2000, с. 212], що є своєрідною реінкарнацією. Як і в інших місцевостях України, на Рахівщині поширене повір'я: «Підкинуть кішку або приблудиться – з тією кішкою приходять душа тієї людини, яка тут померла. Не можна її проганяти – тоді буде все гаразд у тому домі» [ААМ]. Саме з цієї причини вважається, що приблуда (особливо кішка) приносить щастя.

Кажуть, «мертві ходять тими дорогами, де ходили живими, протягом року» [КГЮ]. Ці побачення можуть бути зворушливими: «Жінка молода вмерла, і лишилася дитина в колисці, і, як туман схилявся на колиску і годував дитину. Розуміли, що то мати. І нічого» [КГЮ]. «Багато ще трафлело. Мати до дитини приходила і бавила ручками. Дитина так сі радує, ручками маше, а нема нікого, і колиска колишеться» [КВС]. Про цей феномен писав ще В. П. Милорадович, зауважуючи, що материнський інстинкт, «по народному мненню, переживає смерть, і рассказы о матери, приходящей к оставленным детям, многочисленны и повсеместны» [Милорадович, 1991, с. 411]. Це підтверджував і митрополит Іларіон, узагальнюючи сенс численних наративів: «Померла мати, коли покинула малих безпризорних діток, часом приходять до них, щоб їх упорядкувати, а то й нагодувати» [Іларіон, 1991, с. 233]. Яскравий приклад наводить П. Чубинський: «В селі Рогозови ходила одна жінка до своїх дітей. Було, ранком сусиди питають дітей: „хто це вас, диточки, повичисував та поодягав?“ (а батько у них був п'яниця), то вони й кажуть: „мати приходила до нас уночі“. Щоб зирить, чи правда с'єму, посипали хату попелом, и на другий день справи що було ступни видно, так и видно ноги, намиткою пообверчувани. И таки поти ходила, поки не забили у могилу ий осинового колка» [Чубинський, 1995, с. 207–208]. Неодноразово й ми записували такі сюжети в експедиціях в різних куточках країни.

Якщо ж помирає дитина, мати не втрачає з нею духовний зв'язок, чому сприяє і певна унормованість її поведінки. Загальновідома в українській традиційній культурі заборона матерям, у яких помирили діти, їсти яблука до Спаса. Є подібні прескрипції і на Рахівщині: матері, яка втратила дитину, «не можна їсти до Спаса плоди, які мають зернятка (яблука, груші), а ті, що кісточку (сливи, вишні) – можна. Як з'їси – другі діточки в Раю будуть їсти фрукти, а моя буде плакати, що не має. Треба дати за простибі на Спаса яблука, груші, посвятити їх перед цим» [БМІ]. Мати, у якої вмерла мала дитина, «на Яблучний Спас купує або приносить фрукти, освячує в церкві і роздає дітям, щоб її дитина мала з чим гратися» [ААМ].

«Побачення» з померлими родичами може іноді налякати, але не бути загрозливим: «Мама умерла –

чую вночі: хтось мене гладит за ноги. Сестра не чула. І я сказала: „Мамко, більше не приходьте, бо я так си бою!“ А снила мені дуже файно мама, приносила їсти» [ТМП]. «Я це сама гостила. Умер тато. Я дуже банувала, плакала. Вночі щось тріснуло в хаті, двері рипнули. Дивлюся: з тої хати, де тато лежав, – заходить, в тої сорочці і трусах. Подивився, став на пальці і пішов назад. Я взяла лампу, пішла, подивилася – не було нічого. Мама казала, що я мала температуру. Це до 40 днів, на 5–6 день було. Так повижується, бо хата була закрита» [ВМВ]. «Поховали вуйка. Сплю я на тій постилі вуйка і чую його голос: „А хто тут спить у моєму ліжку, у моїй перині?“ Згорнув перину і хотів метати. Додивився, що я: „А, то ти, Василюк? Спи-спи!“

Мама перед смертю казала: „Ти щоб не бояла, аби я прийшла тебе пужіти, бо з-під такої тяжкої глини ніхто не встане“» [ТВО].

Митрополит Іларіон відзначав поширеність серед українців бувальщин про те, що мертва «жінка приходять до беспорядного чоловіка» [Іларіон, 1991, с. 233]. Є такі перекази і у сучасних гуцулів Рахівщини: «Вуйко дітей не мав, жінка померла, він за жінков дуже банував. Вона зачела приходити: лускала мисками, цюркала посудом, перекладала – так би мила, верстат гримав» [КАІ].

Іноді це видіння наяву: «Мені розказувала одна сусідка. Мама її вмерла, зібралися люди, читають Псалтир. А після того дають людям і читальнику щось їсти. Пішла в комору їду внести. Дивиться – мама, уріжена в гуцульській одежі, стоїт на порозі і дивиться на неї, як жива! Напудилася і упустила з рук, що мала, бо мама у сусідній кімнаті лежала» [КГЮ].

Є чимало магічних засобів допомогти людині пережити трагедію. Серед рідкісних ми записали такий: «Мама казала: умер у нас хлопчик, мама дуже банувала, ходила кажний день на гробик і там плакала. Прийшов церковник та й найшов її там, та й сказав: „Не можна плакати, ходи зі мнов!“ Та забрав її до церкви та сказав подивитися з двору у ту дірку, де ключ заходить, у церкву. Зайшла в церкву, і дав їй подивитися у чашу, і від тих пір їй то відійшло, вона не ходила більше щодня на цвинтар, так не банувала» [РАВ]. Церква як локація, де відбувається зцілення, обирається у даному випадку не тільки завдяки її сакральності і не тільки як місце служіння рятувальника жінки. Церква – це місце, куди, за народними віруваннями, опівночі у «Навський Великдень» (Чистий четвер) сходяться небіжчики [див.: Чубинський, 1995, с. 17–18; Муравський шлях, 1998, с. 215], саме тому у цьому просторі подвійного використання можливе встановлення певної «демаркаційної лінії» між світами і «перетягування» людини з Того в Цей світ.

Вважається, що «до 40 дня душа ходит і сниться у сні (близьким родичам – автор)» [КОД]. Багато інформантів свідчать, що небіжчики «приходили» до них саме напередодні 40-го дня після смерті, як, наприклад, у даному випадку: «Помер син, утонув у 9 років, і я мала віддавати 40 днів. Вночі чую – біжить дитина:

– Діма, ходи дома!

– Ні, мамочко, мені сказали до 40 день можу ходити куди хотіш і назад легати у копіршів (домовину – автор)» [ВОМ].

Про присутність душі небіжчика в хаті, особливо в ті дні, коли прийнято поминати померлого, свідчать певні знаки. Наприклад, такий: «Коли віддавали річницю, впав карниз. Дочитували Псалтирю в одній кімнаті, а в іншій не було нікого, лиш стол з їжею. Падає карниз і падають на підлогу 2–3 салатниці з салатами зі столу. „Душечка приходила на молитву!“ – сказали жони.

А коли малий ще урежоний лежав у хаті, родич бачив над тим місцем, де малий втопив на річці – зірочки були в колі, а одна всередині. Ангелик, казали баби, за оте, що такі знаки» [ВОМ]. Стосовно видіння родича, воно корелює з відомим повір'ям про душу, що «вийшовши з людини, вона стає зіркою і дивиться згори на своїх, тому зорі – це душі померлих» [Ларіон, 1991, с. 240].

В усій Україні люди, так чи інакше знайомі з традиційною народною культурою, добре знають: за мертвим плакати не можна. По-перше, це шкодить йому: «Мама плакала за дитинов і у сні бачить: у якійсь бочці, вапні дитина тонеть» [КАЮ]; «Не плачуть, як помре близька людина. Як дуже плакати, вона буде в воді, ти її топиш. Як мама померла, я дуже плакала. І снилося: вона прийшла, заходить у кухню, гарно одягнена і на вигляд молодша. І каже: „Не плач! Видиш, яка я гарна? Мені там добре!“» [БКВ]. «Одна жінка розказувала мамі: її мама вмерла, а вона дуже тужила, ревла, не спала. Вдень прийшла мама: „Дай мені спокій!“ А вона й далі ревла. І ймилу її за горло – лишилися на шії сліди, так що люди виділи» [КГЮ]. «Треба відпустити померлу людину – не плакати» [ОГМ]: людина (її душа) вирушила в путь, а її хочуть повернути назад, тобто збивають з пантелику. Як сказала одна косівська селянка, «не побивайтеся, бо душа буде жаліти, що покинула цей світ» [Коваль-Фучило, 2013, с. 70], а у неї повинно початися зовсім нове життя.

По-друге, не можна плакати за мертвим також тому, що він, за народними віруваннями, може забрати з собою людину, яка так до нього прив'язана: «Я дуже плакала за батьком. Хтось обідіт – іду до цвинтаря і сяду на лавочку – розказую татові. Перед роком сниться ферма на горах. Я заходжу в кімнату. Бачу тата: „Сідай, дитинко! Тепер тебе забираю з собов, бо ти дуже плачеш.“ Трошки подержав за руки і пустив (я виривалася), погладив по голові: „Ну добре, не бійсе, дитина!“ І пустив гет. І я перестала часто бігати на цвинтар, бо страх мала великий» [КГЮ].

По-третє, стане приходити нечистий в образі померлого: «Як плакати за чоловіком – приходив після смерті. Було, спав з жінков як чоловік» [КГЮ].

Зазвичай багато фіксується в експедиціях розповідей про мимоволі «прикликаних» небіжчиків, адже є повір'я, добре відоме інформантам: «як жінка реве за чоловіком, мрець до неї присохається» [КАЮ]. «Не мож тужити за померлим, бо буде приходити вночі» [КВС]; «Було таке, як дуже затужела жінка за чоловіком – приходив. Священник помолиться – і проходе» [ТМД]. «Як тужити, може

приходити, присохнутися – стане людині недобре, боліє від того. Треба ходити до священників, аби відвернути» [КАЮ].

Якщо ж людина ігнорує цю пересторогу, відбувається наступне: «Умер чоловік і вночі приходив і говорив, як живий. У малярки було, Шандор Ровжіка звали його. Це в Ясінях було, на вулиці Леніна, де самі малярки. Вона так привикла, що казала сусідці: „Я піду, бо прийде Шандор“. Може, він її замучував, тому вона вирішила його позбутися. От він прийшов, а вона мие миски. Помие – і знов мие, цілу ніч, аж поки півні не заспівали. Він і каже:

– Я ще не видів, щоб стільки миски мили!

– А я ще не виділа, щоб мертвий к живим приходив!

Він луснув дверима і більш не приходив» [КВС].

Цей метод безкінечної абсурдної дії і уподібнення їй у діалозі з нечистим візитів мертвого до живого за принципом «не може бути» часто зустрічається і у записках XIX – XX століть, і у сьогоднішніх польових джерелах.

Однак є й інші класичні способи позбутися чорта – зокрема рослини-обереги [див.: Красиков, 2017 а, с.144 – 145; Красиков, 219 б], посвячені нитки тощо: «Дівчина плакала за хлопцем, ходила на кладбище. Він приходив по ню, і ідуть разом туди, від полудня до опівночі ходять (його не бачуть), а вона весела, співає (лиш вона його баче)» [КАЮ]. Це непокоїло рідних, і вони звернулись до жінок, «які знають багато». Ті порадили: «Коли вона йде на цвинтар, до його дома, покладіть їй клубок з нитками (спеціально посвяченими – автор), щоб тягнулися; як прийде, він (клубок – автор) кінчається. Вона кидає його – і хлопець тікає від неї» [КАЮ]. Також «мамі сказали, що треба заплести у волосся дівчини лук-часник (ярий часник, як цибуля, не з частинок, малий росте, заплітають з стеблом) і тою (квітку), так, щоб вона (дівчина – автор) не видала. І вона йде, а він кричить:

– Вержи лук і тоя,
тогда будеш моя!

Було, що дівчина намагалася вирвати і рвала на собі волосся, але не могла виплести – і він тікав від неї» [КАЮ].

Оригінальний спосіб «здихатися» нечистого в образі померлого чоловіка – знайти йому заміну:

«Помер мій чоловік. Не дуже плакала: бив мене, випити любив, але банувала: „Йой, гвалт, що буду робити?!“ Приходив д'мені спати, легав, обіймав, як маймолодий, файно, побричений, файний приходив: „Мемо спати, мемо жити, мемо газдувати...“ Прийшов одну ніч, прийшов другу. На під (горище – автор) тікала спати – і там приходив. Мені кажуть: „Се хіба той, пропав би! Бог знає скільки годів буде приходити – і так усохне жінка, що він її забере. Найди собі другу, аби переспав ніч, на спанне“. Я найшла любаса – і він (чорт – автор) від мене відстав, бо я знала: він з глини не встане, а то є чорт, пропав би!» [ЛВМ].

Існують й інші способи позбутися інфернального гостя, наприклад: «Була дівчина. Її хлопець нагале вмер – вбило дерево. Почев в лісі гойкати,

зачев приходити у хату. Мама чула, як легає попри ню (доньку – автор), сторцем припирала віник до дверей – і не приходив. Молитву вичитала на місці, де вмер. Казала, що чула, як махає пальцем: „Чі, ці, ці – мовчи!“ – коли молилася, аби си не молила» [КАІ]. Закономірно, що в якості апотропея у даному наративі фігурує віник [див.: Краси́ков, 2018 д].

Є таке поняття – *непевне*. Як термін народної демонології це слово вживається далеко не скрізь в Україні і характерне саме для Карпатського регіону, хоча явище, яке він означає, фіксується повсюдно. «Як вночі гукає на голос, аби не обзиватись. Це непевне кличе. Як відгукнутися і вийти надвір – піде (ця людина – автор), і її поводить далеко» [КВС]. Тут йдеться про заложних («ходячих») покійників, повір'я про яких блискуче проаналізував ще Д.К. Зеленин [Зеленин, 1995]. Такі бувальщини досі поширені у всьому світі, зокрема й у слов'ян. Деякі душі грішників «ходять гробами і викликають із гроба, і говорять з людьми. Сатан їх випучив десь від себе – і ходять межі люди» [ЛВМ].

Непевне може набувати і певної візуалізації: «Василина йшла на груник, малов йшла горі – хлопець в білому чоботах хлопає перед нею. Стала під бердов (тут: стрімкий схил гори – автор), почекала – і він пропав. Як привид, показувалося» [КВС]. У місцях трагедій з'являються фантоми, про що часто розповідають інформанти: «У нас є місце, де кождий місяць – аварії. Проходила там вночі – дві дівчини файні ідуть із звора (тут: ущелина – автор). Пройшли попри мене і нічого не сказали. Коли їде машина, світить – нема нічого. І не чути було, як клацали по асфальту. Серед дня там не годин був автобус рушити. Треба було пом'янути. Як побризкали свяченою водою – зразу пустило машину. Я і шоферу дала випити: „Щасливо їдь!“ В дорогу воду свячену треба брати, доричку, часнок» [ПМВ].

Іноколи дією непевного люди пояснюють дискомфортні фізіологічні відчуття: «Спала, чую – щось давить. Вікно відкрите. Перехрестилась – полегшало. Це, може, непевне. Хлопець зірвався з 5 чи 6 поверху – ліз по трубі до дівчини в гуртожиток: не пускав комендант, якщо не жив. З-за цього непевні» [ТМА], – так розмірковує жінка, яка мешкала у тому ж гуртожитку в студенські роки, згадуючи подію, що трапилася з нею невдовзі після трагедії. Однак це нетипове трактування даного феномену. Частіше це відбувається тільки з близькими людьми і лише тоді, коли вони дуже горюють за небіжчиком: «Прилегає – як померла людина і за нею тужать: на ноги чи на груди як камінь покладуть – тежже» [ВОМ]. «Є приліжне – прилігає людину. Людина спит, і його притискає – кожду ніч, не можна спати. Наймають молитви, піп висвячує дім, двір» [ПАІ].

На Слобожанщині і в більшості інших регіонів України, коли вночі давить на груди невідома сила, носії традиційної культури кваліфікують її однозначно: це – домовик. Однак, хоча таке слово є у лексиконі мешканців Карпатського регіону, образ цього персонажу не співпадає в цілому з поширеним на інших теренах України, а також в Росії: там це

переважно добрий дух-захисник хати, і давить він лише тоді, коли треба попередити одного з членів родини про добрі чи погані переми в його житті. У Карпатах же *домовик* — одна з назв чорта.

Душі людей, які померли насильницькою – наглою, як дуже виразно кажуть українці – смертю, за народними повір'ями, не мають спокою: «У Тячеві жили у колишній єврейській хаті, а там гриміло уночі, аж поки петух не заспівав: мучили євреїв там» [ТМП]. «Вбіло дерево чоловіка в лісі, а дружині було видно те місце, де спускали ліс. Відкриваються двері – заходить чоловік, стоїть і дивиться. Так пару раз було. І сусіди виділи. Ополудні приходив. О 12 годині дня, як і опівночі, має силу (нечисть, непевне – автор). Як нагла смерть, може доти ходити, доки має жити – скільки йому було віку відміряно» [КГЮ].

Про полудень як час влади нечистої сили є чимало оповідань у слов'янському фольклорі. «О 12 дня і 12 ночі – є така яма, що з неї не вийдеш, поки не настане перша чи півпершою» [КМС]. Наведемо ще два тексти з Рахівщини: «Баба договорила з чоловіком піти на 12-ту годину в оборіг (повітка на чотирьох стовпах для сіна, збіжжя, соломи – автор). Вона прийшла першою. Бачить: іде великий чоловік, обіймає той оборіг і давай трести його. Минут 10 потресло і назад посунулося» [БМП].

«Батька тета Марічка жила у Чорній Тисі, приходила до тата часто. Померла. Після 40 днів, у неділю, в полудень, я був, сестра Олена, 8-10 років, і брат Степан – відкрила двері, сіла на лавку. Степан лежав на постелі, а ми сі напудили, я сі заховав з сестров на піч, а Степан говорив з нею. Питала, де мама, чого сі заховали. Вийшла – звітрилася. Втрюх бачили! Після цього треба давати бідним на молитви» [ЦОМ].

Щоб не вживався небіжчик, треба дотримуватися певних пересторог і здійснити низку магічних дій під час перебування мерця у хаті та під час похорону [Краси́ков, 2017 б, с. 42; Черленяк (Керечанин), 2018 а], а пізніше виконати обов'язкові поминальні дії, аби його душа була задоволена: «Довго дивитися на мертвого не можна – привижується. Я довго дивилася на діда – і потім він довго привижувавсь на стелі. Ходила до священника під молитву – і перестало.

Якщо він (небіжчик – автор) приснив 9 раз, треба розказувати сон.

Курмичка ніч не віддала за простибі – і до неї чоловік ходив до 40 днів. Каже: „Чоловік прилежав, був коло мене.“ Якщо людина належне віддала – не являється. Треба дати хліб за простибі, щоб помолили за душу. Зі свічков запаленов. У каплицю або віднести на гріб і вдома помолити, може. Дають до хліба апельсини, яблука, пару конфет» [ПДІ].

Правильним вважається, «як 40 днів мене (в 40 днів), роздавати за простибі гарні речі (небіжчика – автор) тому, хто міг би носити. Ми роздавали мамині. Снилось: зайшла в кімнату, на руках перекинені штани.

– Ти щось хотіла?

– Збираю свої речі. Але тут мого нічого нема.

Махнула рукою і пішла.

Як сниться хтось, що просе їсти, треба дати якусь їжу бідному за простибі. А можна й одяг дати померлого чи купити» [БКВ].

Усім відомий латинський вислів: «De mortuis aut bene, aut nihil» («про мертвих або добре – або нічого»), що є перекладом гнома Хілона. Можливо, давні греки і римляни пояснювали причину такої толерантності (хоча легенда твердить, що у афоризма було продовження: «...крім правди») так само, як теперішні закарпатці: «Треба не здогадувати лихом померлих – не будуть привижувався» [ОВД].

«Не бажано називати ім'ям померлої дитини наступну» [ШОІ], щоб дитина не успадкувала нещасну долю небіжчика.

«Бувало, що викликало надвір, але як вийти – то підеш на ліси. То не за меї кеми – розказували, що находили їх в лісі живих, але непритомних. То значить непевне, нечиста сила на ім'є викликає. Це той, за ким банує – тієї людини чує голос. Треба запалити свічку і сказати: „Господи, одверни від мене усьо то!“» [ТМД].

Висновки і перспективи. Підсумовуючи, треба зазначити, що танатологічна проблематика для носіїв традиційної народної культури Рахівщини залишається екзистенційно важливою і актуальною. Зафіксовані нами повір'я, прескрипції і бувальщини хвилюють інформантів, є типовими для регіональної карпатської традиції, а значна частина – й для

народної культури українського етносу в цілому, мають паралелі в культурах інших народів, як слов'янських, так і неслов'янських (ми їх не наводили за браком місця, але їх легко навести за добре відомими науковцям класичними етнографічними збірниками, і це може бути темою наступного дослідження), хоча деякі оприлюднені нами повір'я є рідкісними, а, можливо, і унікальними. Базуються всі ці уявлення на міфологічній свідомості, контамінованій з тим явищем, яке називають «народним християнством». Ми проаналізували причини і характер «візитів з Того світу», засоби захисту живих від негативного впливу Потойбіччя, як це розуміють гуцули Рахівщини. У контексті даної проблематики варто було б згадати ще *стратчат* (душі дітей, які померли нехрещеними) і алгоритм взаємодії з ними, однак цій темі ми присвятимо окрему розвідку.

Надзвичайно важливим і перспективним вважаємо порівняння танатологічних уявлень представників етносів, які здавна живуть поруч і зберігають певною мірою свої традиції, як от румуни, угорці, поляки, словаки, гуцули Закарпаття. Причому цікаво, наскільки будуть відрізнятися наративи, зафіксовані у переважно моноетнічних поселеннях і у поліетнічних та поліконфесійних. Порівняння уявлень про Потойбічне за параметром конфесійності може бути темою окремого дослідження.

Список використаних друкованих джерел

- Богатырев, П. Г., 2007. Магические действия, обряды и верования Закарпатья, *Богатырев П. Г. Народная культура славян* / сост. Е. С. Новик, Б. С. Долгин, под общ. ред. Е. С. Новик, Москва, с. 21–130.
- Боряк, О.О., 2016. Поховальний обрядовий комплекс Закарпаття на тлі польських паралелей, *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Вип. 3: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини»* (Ужгород, 26–27 черв. 2015 р.) / упоряд. Г. В. Андял, В. В. Коцан, Ужгород, с. 469–472.
- Галайчук, В., 2017. Традиційні уявлення про смерть та померлих на історико-етнографічній Волині, *Народознавчі зошити*, № 6 (138), с. 1343–1373.
- Гапак, О., 2017. «Нижча» міфологія жителів Хмелева: [Інтерв'ю з М. Ватремою та Анною Федорівною, проведене І. Костаком та О. Гапак], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 78–81.
- Гнатюк, В., 2000. *Нарис української міфології* / підготовка та опрацювання тексту, вступ. ст. і прим. Р. Кирчіва, Львів: Інститут народознавства НАН України, 264 с.
- Гоян, М.-Н., 2017. Народна демонологія с. Водиця: [Інтерв'ю з Василюною, 1946 р. н., проведене С. Старостою та М.-Н. Гоян], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 95–97.
- Гримич, М., 2015. Статевікова група небіжчиків у контексті культу предків, *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич, т. 5: Старість. Смерть. Культура шанування небіжчиків*, Київ, с. 266–287.
- Гузій, Р. Б., 2007. *З народної танатології: карпатознавчі розсліди*, Львів: Інститут народознавства НАНУ, 352 с.
- Гузій, Р., 2015а. Перед порогом вічності: останні приготування. [Фрагмент з книги «З народної танатології: карпатознавчі розсліди»], *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич, т. 5: Старість. Смерть. Культура шанування небіжчиків*, Київ, с. 137–172.
- Гузій, Р., 2015б. Похоронна обрядовість українців Карпат, *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич, т. 5: Старість. Смерть. Культура шанування небіжчиків*, Київ, с. 239–252.
- Данко, І., 2019. Демонологічні уявлення с. Лемаковиця: [Інтерв'ю з А. М. Марушко, проведене І. Данко, М. Сокачем], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 4, Ужгород, с. 292–305.
- Драгуска, Е., 2017. Вірування с. Верхнє Водяне: [Інтерв'ю з М. Д. Пукманом, 1935 р. н., проведене А. Улітіною та Е. Драгускою], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 2, Ужгород, с. 82–84.
- Зан, М., 2019. Демонологічні персонажі та магичні практики у народних віруваннях жителів села Великі Ком'яти: нотатки з щоденника польових матеріалів студента-історика (січень-лютий 1996 року): [Інтерв'ю з В. М. Зан, 1939 р. н., проведене М. Заном], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леню, вип. 4, Ужгород, с. 266–270.

Зеленин, Д. К., 1995. *Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественной смертью и русалки /* вступ. ст. Н. И. Толстого; подготовка текста, коммент., указат. Е. Е. Левкиевской, Москва: Индрик, 432 с. (Традиционная духовная культура славян / Из истории изучения).

Ларіон, митрополит, 1991. *Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія*, Київ: АТ «Обереги», 424 с.

Керечанин, З., 2019. Люди з демонічними ознаками у світоглядних уявленнях мешканців Виноградова: [Інтерв'ю з О. С. Зеліско, 1929 р. н., проведене З. Керечанин], *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. і матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 4, Ужгород, с. 286–291.

Коваль-Фучило, І., 2013. Похоронний обряд на Косівщині: семантика і номінація, *Народна творчість та етнологія*, № 6, с. 65–79.

Кожоляк, Г. К., 2007. *Духовна культура українців Буковини*, Чернівці: Прут, 403 с.

Король, В., 2018а. Відьма в народних віруваннях українців Марамороського повіту Румунії (за польовими матеріалами), *Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність. Tăsnad, 26–28 octombrie 2017, Relații româno-ukrainene, Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare București, s. 395–404.

Король, В., 2018б. Етнографічні замітки із Закарпатської Гуцульщини в записках Г. Стрипського, *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 182–194.

Король, В., 2019а. Вовкун в демонологічних віруваннях гуцулів Закарпаття, *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури і побуту*, вип. 6 / упоряд. В. В. Коцан, М. І. Мегела, Ужгород, с. 353–357.

Король, В., 2018в. Домашні духи в народній демонології гуцулів Рахівщини (за польовими матеріалами), *Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій: матеріали наук.-практ. конф.* 22–23 червня 2018 р., Харків, с. 196–205.

Король, В., 2019б. Люди з демонічними ознаками та здібностями, «професіонали» у традиційних віруваннях гуцулів Закарпаття (за польовими матеріалами), *Музей просто неба в соціокультурному просторі: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяченої 50-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України*, Київ, с. 199–206.

Король, В., 2019в. *Народна демонологія гуцулів Закарпаття: автореферат дис. ... канд. іст. наук*, Львів, 20 с.

Король, В., 2019г. «Ті, що гадам розказують» у традиційних віруваннях села Широке Виноградівського району: [Інтерв'ю з П.І. Феєром, 1954 р. н., проведене В. Королем], *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. і матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 4, Ужгород, с. 271–275.

Костак, І., 2017. Народна магія с. Луг: [Інтерв'ю з М.М. Куриляк, 1945 р. н., та О. В. Бернар, 1943 р. н., проведене І. Костаком та М. Красиковим], *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 2, Ужгород, с. 73–77.

Коцан, В., 2008. Похоронні обряди та звичаї на Іршавщині кінця XIX – початку XX ст. (На прикладі сіл Осій, Білки, Великий Раковець, Малий Раковець, Нижне Болотне, Заболотне), *Історичні студії: зб. наук. пр. з проблем давньої і середньовічної історії та етнології*, вип. 2, Ужгород, с. 95–113.

Красиков, М. М., 2019а. Вагітність у системі уявлень носіїв традиційної культури на Рахівщині (за польовими матеріалами), *Музей просто неба в соціокультурному просторі: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України*, Київ, с. 249–255.

Красиков, М. М., 2015. Віщування смерті (До розуміння української народної танатології), *Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич, т. 5: Старість. Смерть. Культура вишанування небіжчиків*, Київ, с. 173–207.

Красиков, М. М., 2018а. Магія повсякдення (за матеріалами експедиційних досліджень), *Харьковский историко-археологический сборник*, вип. 23, Харьков, с. 72–83. [Online]. Доступно: http://knigoizdat.org.ua/NIAS/hias_23.pdf (дата звернення 18.04. 2020).

Красиков, М. М., 2018б. Магія Свята у традиційній народній культурі закарпатців (за матеріалами польових досліджень на Рахівщині 2017 р.), *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 79–93.

Красиков, М. М., 2017а. Побутова магія сьогодні (за матеріалами польових досліджень на Рахівщині 2016 р.), *Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини: матеріали наук.-практ. конф.* 23–24 червня 2017 р., Харків, с. 141–147.

Красиков, М. М., 2018в. Презумпція добра у традиційній народній культурі українців (за матеріалами польових досліджень 2017 р.), *Матеріали I Міжнародної наукової електронної конференції «Культура в процесі духовно-морального розвитку глобального суспільства»*. Харків, 21 лютого 2018 року, Харків, с. 49–59. [Online]. Доступно: <http://dspace.khntusg.com.ua/handle/123456789/1899> (дата звернення 18.04. 2020).

Красиков, М. М., 2018г. Принцип ініціальності у звичаєвості сучасних закарпатців (за матеріалами експедиції 2017 р. на Рахівщину), *Традиційна культура в умовах глобалізації: збереження автентичності та розвиток креативних індустрій: матеріали наук.-практ. конф.* 22–23 червня 2018 р., Харків, с. 214–223.

Красиков, М. М., 2019б. Рослини в повір'ях сучасних закарпатців (за експедиційними матеріалами), *Традиційна культура в умовах глобалізації і синергія традиції та інновації: матеріали наук.-практ. конф.* 21–22 черв. 2019 року, Харків, с. 134–140.

Красиков, М. М., 2018д. Соціокультурні нормативи поведінки мешканців смт Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області України, *Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність. Tăsnad, 26–28 octombrie 2017, Relații româno-ukrainene, Istorie și contemporaneitate*, Satu Mare București, s. 395–404.

Красиков, М. М., 2017б. Сучасні магичні практики закарпатців, *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 2, Ужгород, с. 38–44.

Малюк, А., 2018. Демонологічна палітра села Лазещина: [Інтерв'ю з В. І. Климуш та І. О. Климушем, проведене М.М. Красиковим, А.-В. С. Малюк, П. В. Ходаничем], *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 240–246.

Мацола, О., 2017. Традиційна родинна обрядовість с. Луг: [Інтерв'ю з О. М. Дутчук, 1940 р. н., проведене О. Мацолою], *Етніка Карпат: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій /* упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 2, Ужгород, с. 122–132.

Милорадович, В. П., 1991. Заметки о малорусской демонологии, *Україні: народні вірування, повір'я, демонологія* / упоряд., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк; вступ. ст. А. П. Пономарьова, Київ, с. 407–429.

Муравський шлях – 97: матеріали комплексної фольклорно-етнографічної експедиції (по селах Богодухівського, Валківського, Краснокутського та Нововодолазького районів [Харківської обл.], 1998. [Авт.]-упоряд.: М. М. Красиков, В. М. Осадча, М. О. Семенова, Н. П. Олійник, Харків: ХДІК, 360 с. [Online]. Доступно: <https://issuu.com/aguona/docs/murshliakh1997> (дата звернення 18.04. 2020).

Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / за наук. ред. М. Гримич, т. 5: Старість. Смерть. Культура вшанування небіжчиків, 2015, Київ: Дуліби, 432 с.

Потушняк, Ф. М., 1943. Подорож душі на другий світ (сліди о перевозникови), *Літературна неділя*. Річник III, Ужгород, с. 176–177.

Потушняк, Ф. М., 1958. Серп в похоронному обряді, *Доповіді та повідомлення Ужгородського державного університету. Сер. Історична*, №2, Ужгород, с. 65–66.

Рейтій, Г., 2019а. Демонологічна палітра с. Великі Ком'яти: [Інтерв'ю з А. П. Алексик, 1937 р. н., проведене Г. Рейтій, З. Керечанин], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 4, Ужгород, с. 276–285.

Рейтій, Г., 2019б. Упир у народних віруваннях долин Закарпаття, *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури і побуту*, вип. 6 / упоряд. В. В. Коцан, М. І. Мегела, Ужгород, с. 381–389.

Скурагівський, В., 1996. *Русалії*, Київ: Довіра, 734 с.

Сокач, М., 2019. Світоглядні вірування у с. Великі Ком'яти: [Інтерв'ю з І. М. Чонкою, 1951 р. н., проведене М. Сокачем], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. і матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 4, Ужгород, с. 306–312.

Староста, С., 2017. Демонологія та магичні практики с. Ділове: [Інтерв'ю з О. В. Фірішак, 1929 р. н., проведене С. Старостою та М.-Н. Гоян], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 2, Ужгород, с. 85–94.

Сушко, В. А., 2012. *Життя незкінченне. Поховальна обрядовість українців Слобожанщини XIX – XXI ст.*, Харків: СПДФО Бровін О. В., 236 с.

Тиводар, М. П., 2010. *Етнографія Закарпаття*: історико-етнографічний нарис, Ужгород: Гражда, 416 с.

Улітіна, А., 2017. Демонологічні уявлення с. Луг: [Інтерв'ю з А. Немчук, 1950 р. н., проведене А. Улітіною та Е. Драгускою], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 2, Ужгород, с. 70–73.

Федак, В., 2017. Родинна і календарна обрядовість с. Кобилецька Поляна: [Інтерв'ю з А. А. Кіш, 1942 р. н., проведене В. Федак], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 2, Ужгород, с. 133–138.

Федоранич, Ю., 2018. Народні вірування з околиць селища Ясіня: [Інтерв'ю з М. М. Воробчук, 1933 р. н., проведене А.-В. С. Малюк, П. В. Ходаничем, Ю. В. Федораничем], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 247–249.

Хованець, М., 2018. Лікувальна магія з с. Розтоки: [Інтерв'ю з М. І. Кокіш, 1964 р. н., проведене М. Хованець], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 236–239.

Ходанич, П., 2018. Традиційні обрядо-магічні практики з села Лазещина: [Інтерв'ю з О.В. Вершак, 1942 р. н., проведене М.М. Красиковим, А.-В.С. Малюк, П.В. Ходаничем], *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 250–256.

Черленяк (Керечанин), І., 2018а. Апотропеїчні заходи для живих та магичні дії, пов'язані зі спорядженням мерця, *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*, вип. 4 / упоряд. В.В. Коцан, М.І. Мегела, Ужгород, с. 290–301.

Черленяк (Керечанин), І., 2018б. Фрагменти передпологової обрядовості великобичківських гуцулів Закарпаття у середині ХХ ст.: табу, апотропеї, контрацептиви та аборти, *Етніка Карпат*: наук. щорічник: ст. та матеріали етнографічних експедицій / упоряд.: В. В. Коцан, П. Ю. Леньо, вип. 3, Ужгород, с. 126–132.

Чорі, Ю., 2001. *Від роду до роду. Звичаєво-обрядові традиції Закарпаття*, Ужгород: Видавництво В. Падяка, 172 с.

Чубинський, П. П., 1995. *Мудрість віків: Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: у 2 кн.*, Київ: Мистецтво, кн. 2, 224 с.

Список інформантів

ААМ – Зап. М. М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Миколаївни Андрухович, 1958 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

БКВ – Зап. М. М. Красиков 9.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Катерини Василівни Баккай, 1953 р. нар., освіта сер. спец., місцевої.

БМІ – Зап. М. М. Красиков 12.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Іванівни Боклажук, 1960 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

ВВ – Зап. М. М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Вікторії Василівни N, 1988 р. нар., освіта 11 кл., місцевої.

ВМВ – Зап. М. М. Красиков 17.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Василівни Васильчук, 1943 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

ВОМ – Зап. М. М. Красиков 16.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Одарки Михайлівни Вербицької, 1962 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.

КАІ – Зап. М. М. Красиков 13.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Іванівни Клочуряк, 1942 р. нар., місцевої.

КАЮ – Зап. М. М. Красиков 5.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Юрївни Климпуш, 1938 р. нар., освіта 7 кл., місцевої.

- КВС – Зап. М. М. Красиков 4.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василю Стефанівни Климпуш, 1944 р. нар., освіта 7 кл., місцевої.
- КГЮ – Зап. М. М. Красиков 8.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Галини Юрївни Коростильової, 1955 р. нар., освіта сер. спец., місцевої.
- КМС – Зап. М. М. Красиков 18.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Степанівни Климпуш, 1997 р. нар., освіта незакінч. вища, місцевої.
- КОД – Зап. М. М. Красиков 18.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Дмитрівни Конанчук, 1934 р. нар., освіта 2 кл., місцевої.
- ЛВМ – Зап. М. М. Красиков 14.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василю Михайлівни Лорізяк, 1932 р. нар., освіти нема, місцевої.
- ОВД – Зап. М. М. Красиков 22.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василю Дмитрівни Оленічук, 1945 р. нар., освіта 11 кл., місцевої.
- ОГМ – Зап. М. М. Красиков 10.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Галини Михайлівни Опаранюк, 1966 р. нар., освіта сер. спец., місцевої.
- ПАІ – Зап. М. М. Красиков 18.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Анни Іванівни Петрюк, 1937 р. нар., освіта 8 кл., місцевої.
- ПДІ – Зап. М. М. Красиков 17.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Досі Іванівни Підлатюк, 1976 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.
- ПМВ – Зап. М. М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Василівни Правдюкової, 1940 р. нар., освіта 4 кл., місцевої.
- РАВ – Зап. М. М. Красиков 19.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Антона Васильовича Романюка, 1936 р. нар., освіта 8 кл., місцевого.
- ТВО – Зап. М. М. Красиков 20.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Василю Олексіївни Теміцької, 1934 р. нар., освіта 4 кл., нар. і жила у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл., з 1985 р. живе у с. Лазещина.
- ТМА – Зап. М. М. Красиков 5.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Андріївни Ткачук, 1964 р. нар., освіта вища, місцевої.
- ТМД – Зап. М. М. Красиков 15.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Дмитрівни Тимчук, 1943 р. нар., освіта 10 кл., місцевої.
- ТМП – Зап. М. М. Красиков 13.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Марії Петрівни Теплової, 1935 р. нар., місцевої.
- ЦОМ – Зап. М. М. Красиков 20.07.17 у смт Ясіня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олексія Михайловича Цуперяка, 1961 р. нар., освіта вища, народився і жив до 1979 р. у смт Ясіня, з 1982 р. живе у с. Нересниця Тячівського р-ну Закарпатської обл.
- ШОІ – Зап. М. М. Красиков 7.07.17 у с. Лазещина Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Олени Іванівни Шеп'юк, 1954 р. нар., освіта сер. спец., місцевої.

References

- Bogatyrev, P. G., 2007. Magicheskie deystviya, obryady i verovaniya Zakarpattia [Magical actions, ceremonies and beliefs of Transcarpathia], Bogatyrev P. G. Narodnaya kultura slavyan / sost. Ye. S. Novik, B. S. Dolgin, pod obshch. red. Ye. S. Novik, M., s. 21–130. (in Russian).
- Boriak, O.O., 2016. Pokhvalnyi obriadovi kompleks Zakarpattia na tli Poliskykh paralelei [Funeral ritual complex of Transcarpathia of Polissya parallels], Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu. Vyp. 3: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Doslidzhennia, zberezheniia, vidtvorennia ta populiaryzatsiia kulturnoi spadshchyny» (Uzhhorod, 26-27 cherv. 2015 r.) / uporiad. H.V. Andial, V.V. Kotsan, Uzhhorod, s. 469–472. (in Ukrainian).
- Halaichuk, V., 2017. Tradytiini uiavlennia pro smert ta pomerlykh na istoryko-etnografichnii Volyni [Traditional folk talks about death and dead in the historical-ethnographic Volyn], Narodoznavchi zoshyty, № 6 (138), s. 1343–1373. (in Ukrainian).
- Hapak O., 2017. «Nyzhcha» mifolohiia zhyteliv Khmeleva [«Low» mythology of Khmelev residents]: [Interv'iu z M. Vatretoi ta Annoiu Fedorivnoiu, provedene I. Kostakom ta O. Hapak], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod, s. 78–81. (in Ukrainian).
- Hnatiuk, V., 2000. Narys ukrainskoi mifolohii [Essay on Ukrainian mythology] / pidhotovka ta opratsiuvannia tekstu, vstup. st. i prym. R. Kyrchiva, Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy, 264 s. (in Ukrainian).
- Hoian, M.-N., 2017. Narodna demonolohiia s. Vodytsia [Folk demonology of the vlg. Vodytsia]: [Interv'iu z Vasylynoiu, 1946 r. n., provedene S. Starostoiu ta M.-N. Hoian], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod, s. 95–97. (in Ukrainian).
- Hrymch, M., 2015. Statevovikova hrupa nebizhchykiv u konteksti kultu predkiv [The age-old group of the dead in the context of ancestral worship], Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t. / za nauk. red. M. Hrymch, t. 5: Starist. Smert. Kultura vshanuvannia nebizhchykiv, Kyiv, s. 266–287. (in Ukrainian).
- Huzii, R. B., 2007. Z narodnoi tanatolohii: karpatoznavchi rozslidy [Folk Thanatology: carpathological investigations], Lviv: Instytut narodoznavstva NANU, 352 s. (in Ukrainian).
- Huzii, R., 2015a. Pered porohom vichnosti: ostanni pryhotuvannia [Standing at the eternity's doorway: last preparations]: [Frahment z knyhy «Z narodnoi tanatolohii: karpatoznavchi rozslidy»], Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t. / za nauk. red. M. Hrymch. T. 5: Starist. Smert. Kultura vshanuvannia nebizhchykiv, Kyiv, s. 137–172. (in Ukrainian).
- Huzii, R., 2015b. Pokhoronna obriadovist ukraintsiv Karpat [Funeral rites of the Carpathian Ukrainians], Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyi tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t. / za nauk. red. M. Hrymch, t. 5: Starist. Smert. Kultura vshanuvannia nebizhchykiv, Kyiv, s. 239–252. (in Ukrainian).
- Danko, I., 2019. Demonolohichni uiavlennia s. Lemakovytsia [Demonological notions of vlg. Lemakovitsa's folk]: [Interv'iu z A. M. Marushko, provedene I. Danko, M. Sokachem], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. i materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 4, Uzhhorod, s. 292–305. (in Ukrainian).

Drahuska, E., 2017. Viruvannia s. Verkhnie Vodiane [Beliefs of vlg. Verkhnie Vodiane]: [Interv'iu z M. D. Pukmanom, 1935 r. n., provedene A. Ulitinoiu ta E. Drahuskoiu], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod, s. 82–84. (in Ukrainian).

Zan, M., 2019. Demonolohichni personazhi ta mahichni praktyky u narodnykh viruvanniakh zhyteliv sela Velyki Kom'iaty [Demon characters and magical practices in the folk beliefs of the inhabitants of the village of Velyki Komyati]: notatky z shchodennya polovykh materialiv studenta-istoryka (sichen-liutyi 1996 roku): [Interv'iu z V. M. Zan, 1939 r. n., provedene M. Zanom], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. i materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 4, Uzhhorod, s. 266–270. (in Ukrainian).

Zelenin, D. K., 1995. Izbrannye trudy. Ocherki russkoy mifologii: Umershie neestvennoy smertyu i rusalki [Selected Works. Essays on Russian Mythology: The ones died with unnatural deaths and Mermaids]: / vstup. st. N. I. Tolstogo; podgotovka teksta, komment., ukazat. Ye. Ye. Levkieskoy, M.: Indrik, 432 s. (Traditsionnaya dukhovnaya kultura slavyan / Iz istorii izucheniya).

Ilarion, mytropolyt, 1991. Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people]: istorychno-relihiina monohrafiia, K.: AT «Oberehy», 424 s. (in Ukrainian).

Kerechany, Z., 2019. Liudy z demonichnymy oznakamy u svitohliadnykh uivlenniakh meshkantsiv Vynohradova [People with demonic signs in the worldviews of the inhabitants of Vinogradov]: [Interv'iu z O. S. Zelisko, 1929 r. n., provedene Z. Kerechany], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. i materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 4, Uzhhorod, s. 286–291. (in Ukrainian).

Koval-Fuchylo, I., 2013. Pokhoronnyi obriad na Kosivshchyni: semantika i nominatsiia [Funeral Rite in Kosiv district: Semantics and Nomination], Narodna tvorchist ta etnoloheia, № 6, s. 65–79. (in Ukrainian).

Kozholianko, H. K., 2007. Dukhovna kultura ukraintsiv Bukovyny [Spiritual culture of Ukrainians from Bukovyna], Chernivtsi: Prut, 403 s. (in Ukrainian).

Korol, V., 2018a. Vidma v narodnykh viruvanniakh ukraintsiv Maramoroshskoho povitu Rumunii (za polovymy materialamy) [The Witch in the folk beliefs of the Ukrainians of the Maramoroshsky county of Romania (by field materials)], Rumunsko-ukrainski vidnosyny. Istorii i suchasnist. Täsnađ, 26–28 octombrie 2017, Relații romano-ukrainene, Istorie și contemporaneitate, Satu Mare București, s. 395–404. (in Ukrainian).

Korol, V., 2018b. Etnografichni zamitky iz Zakarpatskoi Hutsulshchyny v zapysakh H. Strypskoho [Ethnographic notes from the Transcarpathian Hutsul region in the records of G. Stripsky], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod, s. 182–194. (in Ukrainian).

Korol, V., 2019a. Vovkun v demonolohichnykh viruvanniakh hutsuliv Zakarpattia [The Vovkun in the demonic beliefs of the Hutsuls of Transcarpathia], Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho muzeiu narodnoi arkhitektury i pobutu, vyp. 6 / uporiad. V.V. Kotsan, M.I. Mehela, Uzhhorod, s. 353–357. (in Ukrainian).

Korol, V., 2018v. Domashni dukhy v narodni demonolohii hutsuliv Rakhivshchyny (za polovymy materialamy) [Home spirits in the folk demonology of the Hutsuls of Rakhiv district (by field materials)], Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: zberezhenia avtentychnosti ta rozvytok kreatyvnykh industrii: materialy nauk.-prakt. konf. 22–23 chervnia 2018 r., Kharkiv, s. 196–205. (in Ukrainian).

Korol, V., 2019b. Liudy z demonichnymy oznakamy ta zdbnostiamy, «profesionaly» u tradytiinykh viruvanniakh hutsuliv Zakarpattia (za polovymy materialamy) [People with demonic traits and abilities, "professionals" in traditional Hutsul beliefs of Transcarpathia (by field materials)], Muzei prosto neba v sotsiokulturnomu prostori: materialy Mizhnarodnoi nauk. konf., prysviachenoї 50-richchiu zasnuvannia Natsionalnogo muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy, Kyiv, s. 199–206. (in Ukrainian).

Korol, V., 2019v. Narodna demonolohii hutsuliv Zakarpattia [Folk demonology of Hutsuls of Transcarpathia]: avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk, Lviv, 20 s. (in Ukrainian).

Korol, V., 2019h. «Ti, shcho hadam rozkazuiut» u tradytiinykh viruvanniakh sela Shyroke Vynohradivskoho raionu [«Ti, shcho hadam rozkazuiut» in the traditional beliefs of the village of Shiroke, Vinogradovsky district]: [Interv'iu z P.I. Feierom, 1954 r. n., provedene V. Korolem], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. i materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 4, Uzhhorod, s. 271–275. (in Ukrainian).

Kostak, I., 2017. Narodna mahiia s. Lug [Folk magic of vlg. Lug]: [Interv'iu z M.M. Kuryliak, 1945 r. n., ta O.V. Bernar, 1943 r. n., provedene I. Kostakom ta M. Krasnykovym], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod, s. 73–77. (in Ukrainian).

Kotsan, V., 2008. Pokhoronni obriady ta zvychai na Irshavshchyni kintsia XIX – pochatku XX st. [Funeral rites and customs in Irshavshchina in the late XIX – early XX centuries] (Na prykladi sil Osii, Bilky, Velykyi Rakovets, Malyyi Rakovets, Nyzhnie Bolotne, Zabolotne), Istorychni studii: zb. nauk. pr. Z problem davnoi i serednovichnoi istorii ta etnoloheii, vyp. 2, Uzhhorod, s. 95–113. (in Ukrainian).

Krasnykov, M. M., 2019a. Vahitnist u systemi uivlen nosiiv tradytiinoi kultury na Rakhivshchyni (za polovymy materialamy) [Pregnancy in the system of worldviews of traditional culture bearers in Rakhiv district (by field materials)], Muzei prosto neba v sotsiokulturnomu prostori: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii, prysviachenoї 50-richchiu zasnuvannia Natsionalnogo muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu Ukrainy, Kyiv, s. 249–255. (in Ukrainian).

Krasnykov, M. M., 2015. Vishchuvannia smerti (Do rozuminnia ukrainskoi narodnoi tanatolohii) [Divination on Death (Understanding Ukrainian Folk Thanatology)], Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyy tsykl liudyny: istoryko-etnoloheicne doslidzhennia u 5 t. / za nauk. red. M. Hrymych. T. 5: Starist. Smert. Kultura vshanuvannia nebizhchykyv, Kyiv, s. 173–207. (in Ukrainian).

Krasnykov, M. M., 2018a. Mahiia povsiakdennia (za materialamy ekspedytsiinykh doslidzhen) [The magic of everyday life (based on expeditionary studies)], Kharkovskyy ystoryko-arkheolohycheskyi sbornyk, vyp. 23, Kharkov, s. 72–83. [Online]. Dostupno: http://knigoizdat.org.ua/HIAS/hias_23.pdf (data zvernennia 18.04. 2020). (in Ukrainian).

Krasnykov, M. M., 2018b. Mahiia Sviata u tradytiinii narodni kulturi zakarpatsiv (za materialamy polovykh doslidzhen na Rakhivshchyni 2017 r.) [Magic of Holiday in the Transcarpathian Traditional Folk Culture (based on field studies in Rakhiv district in 2017)], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod, s. 79–93. (in Ukrainian).

Krasnykov, M. M., 2017a. Pobutova mahiia sohodni (za materialamy polovykh doslidzhen na Rakhivshchyni 2016 r.) [Household magic today (based on fieldworks in Rakhiv district in 2016)], Tradytiina kultura v umovakh hlobalizatsii: suchasnyi dyskurs

shchodo zberezhenia ta populiaryzatsii nematerialnoi kulturnoi spadshchyny: materialy nauk.-prakt. konf. 23–24 chervnia 2017 r., Kharkiv, s. 141–147. (in Ukrainian).

Krasykov, M. M., 2018v. Prezumtsiia dobra u tradytsiinii narodnii kulturi ukraintsiiv (za materialamy polovykh doslidzhen 2017 r.) [The presumption of goodness in traditional folk culture of Ukrainians (based on field researches of 2017)], *Materialy I Mizhnarodnoi naukovoï elektronnoi konferentsii «Kultura v protsesi dukhovno-moralnoho rozvytku hlobalnoho suspilstva»*. Kharkiv, 21 liutoho 2018 roku, Kharkiv, s. 49–59. [Online]. Dostupno: <http://dspace.khntusg.com.ua/handle/123456789/1899> (data zvernennia 18.04. 2020). (in Ukrainian).

Krasykov, M. M., 2018h. Pryntsyp initsialnosti u zvychaïevosti suchasnykh zakarpatsiv (za materialamy ekspedytsii 2017 r. na Rakhivshchynu) [The principle of initiality in the customs of modern Transcarpathians (according to the materials of the expedition to Rakhiv district in 2017)], *Tradytsiina kultura v umovakh hlobalizatsii: zberezhenia avtentychnosti ta rozvytok kreatyvnykh industrii: materialy nauk.-prakt. konf. 22–23 chervnia 2018 r.*, Kharkiv, s. 214–223. (in Ukrainian).

Krasykov, M. M., 2019b. Roslyny v povir'ïakh suchasnykh zakarpatsiv (za ekspedytsiinymy materialamy). [Plants in the beliefs of modern Transcarpathians (based on expedition materials)], *Tradytsiina kultura v umovakh hlobalizatsii i synerhiia tradytsii ta innovatsii: materialy nauk.-prakt. konf. 21–22 cherv. 2019 roku*, Kharkiv, s. 134–140. (in Ukrainian).

Krasykov, M. M., 2018d. Sotsiokulturni normatyvy povedinky meshkantsiv smt Velykyi Bychkiv Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti Ukrainy [Sociocultural norms of behavior of the residents of Velykyi Bychkiv village of Rakhiv district of Transcarpathia region of Ukraine], *Rumunsko-ukraïnski vidnosyny. Istoriia i suchasnist. Tisnad, 26–28 octombrie 2017, Relații romano-ukrainene, Istorie și contemporaneitate, Satu Mare București*, s. 395–404. (in Ukrainian).

Krasykov, M. M., 2017b. Suchasni mahichni praktyky zakarpatsiv [Modern magical practices of Transcarpathians], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod*, s. 38–44. (in Ukrainian).

Maliuk, A., 2018. Demonolohichna palitra sela Lazeshchyna [Demonological palette of Lazeshchyna village]: [Interv'iu z V. I. Klypush ta I. O. Klypushem, provedene M.M. Krasykovym, A.-V.S. Maliuk, P.V. Khodanychem], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod*, s. 240–246. (in Ukrainian).

Matsola, O., 2017. Tradytsiina rodynna obriadovist s. Luh [Traditional family rituals of v. Lug]: [Interv'iu z O. M. Dutchuk, 1940 r. n., provedene O. Matsoloiu], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod*, s. 122–132. (in Ukrainian).

Miloradovich, V. P., 1991. Zаметки о малорусской демонологии [Notes on Malorossian Demonology] *Ukrainci: narodni viruvannia, povir'ia, demonolohiia / uporiad., prym. ta biohr. narysy A. P. Ponomarova, T. V. Kosminoï, O. O. Boriak; vstup. st. A. P. Ponomarova, K.*, s. 407–429.

Muravskiy shliakh – 97 [Muravsky Trail- 97]: materialy kompleksnoi folkloro-etnografichnoi ekspedytsii (po selakh Bohodukhivskoho, Valkivskoho, Krasnokutskoho ta Novovodolazkoho raioniv [Kharkivskoi obl.], 1998. [Avt.]-uporiad.: M. M. Krasykov, V. M. Osadcha, M. O. Semenova, N. P. Oliinyk, Kharkiv: KhDIK, 360 s. [Online]. Dostupno: <https://issuu.com/aguona/docs/mursliakh1997> (data zvernennia 18.04. 2020). (in Ukrainian).

Narodna kultura ukraintsiiv: zhyttievyi tsykl liudyny [Folk culture of Ukrainians: human life cycle]: *istoryko-etnolohichne doslidzhenia u 5 t. / za nauk. red. M.Hrymch. T. 5: Starist. Smert. Kultura vshanuvannia nebizhchykiv, 2015, K.: Duliby, 432 s.* (in Ukrainian).

Potushniak, F. M., 1943. Podorozh dushi na druhyi svit (slidy o perevoznikovy) [The journey of the soul to another world (traces of the ferryman)], *Literaturna nedilia. Richnyk III, Uzhhorod*, s. 176–177. (in Ukrainian).

Potushniak, F. M., 1958. Serp v pokhoronnomu obriadi [The sickle object in the funeral rite], *Dopovidi ta povidomlennia Uzhhorodskoho derzhavnogo universytetu. Ser. Istorychna, № 2, Uzhhorod*, s. 65–66. (in Ukrainian).

Reitii, H., 2019a. Demonolohichna palitra s. Velyki Kom'iaty [Demonological palette of vlg. Velyki Komiati]: [Interv'iu z A. P. Aleksyk, 1937 r. n., provedene H. Reitii, Z. Kerechany], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. i materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 4, Uzhhorod*, s. 276–285. (in Ukrainian).

Reitii, H., 2019b. Upyr u narodnykh viruvanniakh dolynian Zakarpattia [Vampire in the folk beliefs of the Transcarpathian dolynians], *Naukovyi zbirnyk Zakarpatskoho muzeiu narodnoi arhitektury i pobutu, vyp. 6 / uporiad. V.V. Kotsan, M.I. Mehela, Uzhhorod*, s. 381–389. (in Ukrainian).

Skurativskiy, V., 1996. Rusalii [Rusaliï], Kyiv: Dovira, 734 s. (in Ukrainian).

Sokach, M., 2019. Svitohliadni viruvannia u s. Velyki Kom'iaty [World beliefs in the village Velyki Komiati]: [Interv'iu z I. M. Chonkoiu, 1951 r. n., provedene M. Sokachem], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. i materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 4, Uzhhorod*, s. 306–312. (in Ukrainian).

Starosta, S., 2017. Demonolohiia ta mahichni praktyky s. Dilove [Demonology and Magical Practices of vlg. Dilove]: [Interviu z O. V. Firishchak, 1929 r. n., provedene S. Starostoiu ta M.-N. Hoian], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod*, s. 85–94. (in Ukrainian).

Sushko, V. A., 2012. Zhyttia nezkinchenne. Pokhvalna obriadovist ukraintsiiv Slobozhanshchyny XIX – XXI st. [Life is endless. Funeral rites of Ukrainians of Slobozhanshchina region of XIX - XXI centuries], Kharkiv: SPDFO Brovin O. V., 236 s. (in Ukrainian).

Tyvodar, M. P., 2010. Etnografiia Zakarpattia [Ethnography of Transcarpathia]: *istoryko-etnografichni narys, Uzhhorod: Hrazda, 416 s.*(in Ukrainian).

Ulitina, A., 2017. Demonolohichni uavlennia s. Lug [Demonological notions of vlg. Lug]: [Interv'iu z A. Nemchuk, 1950 r. n., provedene A. Ulitinoiu ta E. Drahuskoiu], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod*, s. 70–73. (in Ukrainian).

Fedak, V., 2017. Rodynna i kalendara obriadovist s. Kobyletska Poliana [Family and calendar rituals of vlg. Kobyletska Polyana]: [Interv'iu z A. A. Kish, 1942 r. n., provedene V. Fedak], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 2, Uzhhorod*, s. 133–138. (in Ukrainian).

Fedoranych, Yu., 2018. Narodni viruvannia z okolyts selyshcha Yasinia [Folk beliefs from the outskirts of Yasinya village]: [Interv'iu z M. M. Vorobchuk, 1933 r. n., provedene A.-V. S. Maliuk, P. V. Khodanychem, Yu. V. Fedoranychem], *Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod*, s. 247–249. (in Ukrainian).

Khovanets, M., 2018. Likovalna mahiia z s. Roztoky [The healing magic of the village Roztoky]: [Interv'iu z M. I. Kokish, 1964 r. n., provedene M. Khovanets], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod, s. 236–239. (in Ukrainian).

Khodanych, P., 2018. Tradytsiini obriado-mahichni praktyky z sela Lazeshchyna [Traditional ritual and magic practices from Lazeshchyna village]: [Interv'iu z O.V. Vershak, 1942 r. n., provedene M. M. Krasnykovym, A.-V.S. Maliuk, P.V. Khodanychem], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod, s. 250–256. (in Ukrainian).

Cherleniak (Kerechany), I., 2018a. Apotropeichni zakhody dlia zhyvykh ta mahichni dii, pov'iazani zi sporiadzhenniam mertsia [Apotropic activities for the living and magical actions associated with the equipment of the dead], Naukovi zbirnyk Zakarpatskoho muzeiu narodnoi arkhitektury ta pobutu, vyp. 4 / uporiad. V. V. Kotsan, M. I. Mehela, Uzhhorod, s. 290–301. (in Ukrainian).

Cherleniak (Kerechany), I., 2018b. Frahmenty peredpolohovoi obriadovosti velykobykhivskykh hutsuliv Zakarpattia u seredyni XX st.: tabu, apotropei, kontratseptyvy ta aborty [Fragments of the prenatal rite of the velykobykhivsky Hutsuls of Transcarpathia in the mid-twentieth century: taboos, apotropies, contraceptives and abortions], Etnika Karpat: nauk. shchorichnyk: st. ta materialy etnografichnykh ekspedytsii / uporiad.: V. V. Kotsan, P. Yu. Leno, vyp. 3, Uzhhorod, s. 126–132. (in Ukrainian).

Chori, Yu., 2001. Vid rodu do rodu. Zvychaievo-obriadovi tradytsii Zakarpattia [From family to family. Customs and ritual traditions of Transcarpathia], Uzhhorod: Vydavnytstvo V. Padiaka, 172 s. (in Ukrainian).

Chubynskyi, P. P., 1995. Mudrist vikiv: Ukrainske narodoznavstvo u tvorchii spadshchyni Pavla Chubynskoho [The Wisdom of the Ages. Ukrainian Ethnic Studies in Pavel Chubynsky's Creative Legacy]: u 2 kn., Kyiv: Mystetstvo, kn. 2, 224 s. (in Ukrainian).

List of informants

AAM – Zap. M. M. Krasnykov 15.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` My`kolayivny` Andrukhovych, 1958 r. nar., osvita 10 kl., miscevoyi.

BKV – Zap. M. M. Krasnykov 9.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Katery`ny` Vasy`livny` Bakkaj, 1953 r. nar., osvita ser. specz., miscevoyi.

BMI – Zap. M. M. Krasnykov 12.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Ivanivny` Boklazhuk, 1960 r. nar., osvita 10 kl., miscevoyi.

VV – Zap. M. M. Krasnykov 15.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Viktoriyi Vasy`livny` N, 1988 r. nar., osvita 11 kl., miscevoyi.

VMV – Zap. M. M. Krasnykov 17.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Vasy`livny` Vasy`l`chuk, 1943 r. nar., osvita 10 kl., miscevoyi.

VOM – Zap. M. M. Krasnykov 16.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Odarky` My`xajlivny` Verby`cz`koyi, 1962 r. nar., osvita 10 kl., miscevoyi.

KAI – Zap. M. M. Krasnykov 13.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Ivanivny` Klochuryak, 1942 r. nar., miscevoyi.

KAYu – Zap. M. M. Krasnykov 5.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Yuriyivny` Kly`mpush, 1938 r. nar., osvita 7 kl., miscevoyi.

KVS – Zap. M. M. Krasnykov 4.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` Stefanivny` Kly`mpush, 1944 r. nar., osvita 7 kl., miscevoyi.

KGYu – Zap. M. M. Krasnykov 8.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Galy`ny` Yuriyivny` Korosty`l`ovoyi, 1955 r. nar., osvita ser. specz., miscevoyi.

KMS – Zap. M. M. Krasnykov 18.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Stepanivny` Kly`mpush, 1997 r. nar., osvita nezakinch. vy`shha, miscevoyi.

KOD – Zap. M. M. Krasnykov 18.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` Dmy`trivny` Konanchuk, 1934 r. nar., osvita 2 kl., miscevoyi.

LVM – Zap. M. M. Krasnykov 14.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` My`xajlivny` Lorizyak, 1932 r. nar., osity` nema, miscevoyi.

OVD – Zap. M. M. Krasnykov 22.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` Dmy`trivny` Olenichuk, 1945 r. nar., osvita 11 kl., miscevoyi.

OGM – Zap. M. M. Krasnykov 10.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Galy`ny` My`xajlivny` Oparanyuk, 1966 r. nar., osvita ser. specz., miscevoyi.

PAI – Zap. M. M. Krasnykov 18.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Anny` Ivanivny` Petryuk, 1937 r. nar., osvita 8 kl., miscevoyi.

PDI – Zap. M. M. Krasnykov 17.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Dosi Ivanivny` Pidlatyuk, 1976 r. nar., osvita 10 kl., miscevoyi.

PMV – Zap. M. M. Krasnykov 7.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Vasy`livny` Pravdyukovoyi, 1940 r. nar., osvita 4 kl., miscevoyi.

RAV – Zap. M. M. Krasnykov 19.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Antona Vasy`l`ovycha Romanyuka, 1936 r. nar., osvita 8 kl., miscevoyi.

TVO – Zap. M. M. Krasnykov 20.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Vasy`ly`ny` Oleksiyivny` Temicz`koyi, 1934 r. nar., osvita 4 kl., nar. i zhy`la u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl., z 1985 r. zhy`ve u s. Lazeshhy`na.

TMA – Zap. M. M. Krasnykov 5.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Andriyivny` Tkachuk, 1964 r. nar., osvita vy`shha, miscevoyi.

TMD – Zap. M. M. Krasnykov 15.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Dmy`trivny` Ty`mchuk, 1943 r. nar., osvita 10 kl., miscevoyi.

TMP – Zap. M. M. Krasnykov 13.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Mariyi Petrivny` Teplovoyi, 1935 r. nar., miscevoyi.

CzOM – Zap. M. M. Krasý`kov 20.07.17 u smt Yasinya Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleksiya My`xajlovy`cha Czuperyaka, 1961 r. nar., osvita vy`shha, narody`vsya i zhy`v do 1979 r. u smt Yasinya, z 1982 r. zhy`ve u s. Neresny`cya Tyachivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl.

ShOI – Zap. M. M. Krasý`kov 7.07.17 u s. Lazeshhy`na Raxivs`kogo r-nu Zakarpats`koyi obl. vid Oleny` Ivanivny` Shep`yuk, 1954 r. nar., osvita ser. specz., miscevoyi.

SUMMARY

TRANSCARPATHIAN'S NARRATIVES ON CONNECTIONS WITH OTHERWORLD (BASED ON EXPEDITION MATERIALS)

Mykhailo Krasikov

Ph.D. (Philology), Docent, Professor of the Department of Ukrainian Studies,
Cultural Studies and History of Science, National Technical University
«Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv

The work is dedicated to such a hidden, secret area of Ukrainian culture as folk Thanatology, meaning perception of death and afterworld existence of a soul and funereal and wake customs. The author analyzes his field records done in the Rakhiv region of the Transcarpathian province in 2017 using scientific facts and compares it with texts collected in Carpathian province and other regions of Ukraine starting from XIX century to nowadays. Different types of narratives about the connection to the Otherworld are highlighted. These are tales about «visits from the Otherworld,» including: 1) Mother to her child, father to daughter, wife to a husband where the central theme is help and advice from a dead to living; 2) Husband to wife on sexual purpose (as it unveils – just the devil with imagery of dear person), which leads to decrease of health level of a widow and her death approach. Folk practices on getting rid of «walking dead» are published and analyzed. A row of different by its nature circumstances of breaking the well-known denial to grieve for a passed away one is defined and described. The specifics of warnings for keeping a passed away person in one's house and during burial and description of mandatory wake actions conducted for the sake of praising the soul of the dead person for preventing its travel from Otherworld back to ours are analyzed. Additionally, the rare and archaic explanation recorded by the author touches the reasoning on why it is forbidden to talk bad about the dead. The popular entity of the traditional folk culture of Carpathian province, called “uncertain,” is reviewed. Respondents partially connect it with «zalozhni pokiynyky» (people suffered violent death). The author reviews the perceptions of Transcarpathians, which can be described as metempsychosis, including beliefs in the reincarnation of the dead person's soul inside of a cat that can find its way to the «native» house. Within the result of detailed analytics of the aforementioned narratives, the author concludes that the thanatological theme within the Rakhiv region's culture is valid, well-developed and existentially important for respondents and is fully traditional by its nature.

Keywords: Transcarpathia, folk thanatology, Ukrainians, expedition materials.